

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

БАРАБАШ ОЛЬГА ОЛЕГІВНА

УДК 340.12:159.9.019.4-021.412

**ЮРИДИЧНО ЗНАЧУЩА ПОВЕДІНКА:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

12.00.01 – теорія та історія держави і права,
історія політичних і правових учень

(081 – Право)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
Гарасимів Тарас Зіновійович,
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»,
професор кафедри теорії та філософії права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
Балинська Ольга Михайлівна,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
проректор

доктор юридичних наук, доцент,
Росіхін Василь Васильович,
Харківський національний університет
радіоелектроніки,
проректор з інноваційно-корпоративної роботи
та адміністрування

доктор юридичних наук, доцент,
Подорожна Тетяна Станіславівна,
Чернівецький національний університет
ім. Юрія Федьковича,
доцент кафедри публічного права

Захист відбудеться «31» серпня 2018 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 у Харківському національному університеті МВС України (61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківському національному університеті МВС України (61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27)

Автореферат розіслано «30» липня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є. Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства парадигма юридично значущої поведінки відіграє важливу пізнавальну та оцінну роль в концептуалізації механізму правового регулювання та визначенні ефективності впливу права на суспільні відносини у площині динамічного праворозуміння. Динамічність, як ознака політичних, економічних, соціальних змін у суспільному розвитку, охоплює всі без винятку сфери і галузі науки. З метою еволюції права як соціального інституту, який впливає на потреби основної дійової особи – сучасної людини, – декларується потреба масштабної перебудови права і держави, позиціонується черговий етап мегазмін соціальних інститутів, норм та цінностей. Ці зміни відбуваються у площині юридично маркованої поведінки людини (особи). Масові заворушення, поява нових рухів, перешкоди в соціальній сфері, зміна ідентичності громадян позначаються на поведінці, яка все ще деякою мірою тяжіє до усталених системних традицій. Людина вже не постає в руслі марксистських ідей як біосоціальна істота. Реалії буття доводять наявність складного амбівалентного феномена людини, її тілесно-душевно-духовної людської сутності.

Природа юридично значущої поведінки має соціальне коріння, впливає із суспільної суті людини. У такій поведінці реалізується свобода людського спілкування, задоволення різноманітних інтересів особи. Соціальна роль юридично значущої поведінки визначається її джерелами та призначенням, а також наслідками для суспільства і конкретної людини. Зокрема, правомірна поведінка є корисною для розвитку суспільних відносин, у ній виражаються воля та інтереси більшості. Ця поведінка сприяє гармонійному розвитку людини. Саме тому правомірна поведінка здійснюється переважно на підставі правових норм, що сприяє досягненню цілей, які стоять перед самими учасниками суспільних відносин. Відповідно, соціальна роль поведінки людини тісно пов'язана із соціальною роллю самого права.

Місце людини в суспільстві обумовлене її ставленням до права, до соціально-правової дійсності, що, безумовно, залежить від рівня правосвідомості. Таке ставлення може виражатися і вербально, і практично. Вербальне вираження передбачає різноманітні висловлювання, судження й оцінки, які дають уявлення про внутрішній психічний стан людини. Практична форма вираження ставлення людини до права передбачає вже певні дії. Характер цих дій визначається правомірними чи протиправними проступками, а також діями чи бездіяльністю. Саме такі кардинальні відмінності, які лежать в основі форм поведінки людини (правомірної та протиправної), потребують спеціального розгляду проблеми юридично значущої поведінки в цілому.

Зазначене зумовлює необхідність пошуку нових правових підходів до формування парадигми поведінки у праві. Це пов'язано насамперед з недостатньою розробкою відповідних правових інструментів і механізмів, що

сприяють реалізації Конституції України, особливо щодо захисту прав і свобод людини, які проголошено найвищою цінністю, а їх визнання, дотримання та захист є головним обов'язком держави. Саме в такому значенні юридично значуща поведінка, зокрема правомірна, являє собою соціально корисну діяльність, спрямовану на забезпечення суспільних інтересів, цінностей та цілей. У цьому і проявляється актуальність проблеми юридично значущої поведінки у вирішенні основних питань теорії та практики правового регулювання.

Основою дисертації послугував теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, теоретиків і філософів права різних періодів становлення теоретико-правової думки.

Термін «юридично значуща поведінка» у вітчизняній науковій літературі з'явився порівняно недавно, хоча саме правова поведінка як реально наявне явище вивчається юридичною наукою впродовж багатьох десятиліть. Водночас потрібно констатувати, що дослідження питань юридично значущої поведінки ведеться переважно у площині аналізу основних її різновидів: правомірної та неправомірної поведінки.

Серед перших робіт, у яких обґрунтовано актуальність та необхідність вивчення юридично значущої поведінки, варто назвати праці І. Самощенка, Е. А. Лукашевої, які були опубліковані ще в 1967–1971 рр. Починаючи з 1968 р. проблема правомірної поведінки, правопорушення та юридичної відповідальності висвітлюється в навчальних посібниках з теорії держави і права, а пізніше – і в навчальних програмах із зазначеної дисципліни.

Найактивніше дослідження цієї проблематики здійснювали в період з 1976-го по 1985-й. Власне тоді з'явилися перші статті К. Вопленко, Р. Жеругова, В. Кудрявцева, В. Лазарева, Л. Чулюкіна та інших, у яких правомірна поведінка стала предметом спеціального наукового аналізу; захищені перші дисертації: докторська – В. Оксамитного, кандидатські – Є. Нурпейсова, Н. Швидак; опубліковані монографії Е. Нурпейсова і В. Оксамитного.

Різні аспекти правомірної поведінки розкрито також у дослідженнях М. Александрова, С. Алексеєва, В. Бабаєва, С. Братуся, А. Венгерова, В. Горшеньова, С. Зивса, Д. Керімова, О. Лейста, А. Міцкевича, Б. Назарова, В. Перевалова, А. Піголкіна, Т. Радько, В. Сирих, Р. Халфіної, А. Черданцева та ін.

Що ж стосується загальних питань юридично значущої поведінки на теренах нашої держави, то їх, на жаль, вивчають ще порівняно слабо. Проте варто наголосити на значному доробку з означеної проблеми сучасних вітчизняних учених, серед яких виокремимо ідеї С. Бащук, С. Бобровник, Є. Гіди, А. Гончарука, Г. Зубка, С. Капітанської, Ю. Козенко, О. Костенка, А. Крижанівського, В. Лемака, А. Лещенко, Л. Макаренко, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, О. Парути, Н. Пархоменко, О. Петришина, Л. Петрової, Т. Подорожної, І. Полонки, Т. Полянського, П. Рабіновича, В. Россіхіна, Г. Свириденко, О. Серьогіна, О. Скакун, Т. Тарахонич, О. Ткалі, Ю.

Шемшученка та ін.

Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини, соціоприродні причини формування асоціальної поведінки особи та основні аспекти становлення людини як особистості у філософсько-правовому вимірі вивчали такі вчені, як О. Балинська, Т. Гарасимів, О. Омельчук, А. Токарська та ін.

Доктринальні ідеї юридично значущої поведінки на рівні правомірної і протиправної сформовані також представниками юридичної школи Києво-Могилянської академії та Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого професорами М. Козюброю та С. Погребняком, а також О. Цельєвим та Ю. Матвєєвою. У трактуванні провідних учених дії і вчинки людей, доступні зовнішньому сприйняттю та оцінці з погляду їх корисності або, навпаки, шкідливості для суспільства, охоплюються поняттям «соціально значуща поведінка». Проте найбільш наближену до заявленої теми проблему досліджував А. Шульга. Йдеться про особу як суб'єкт правомірної поведінки в загальнотеоретичному дослідженні. Це поглиблює процеси пізнання про особу як суб'єкт правомірної поведінки щодо розуміння його «суб'єктивної сторони», спеціально-юридичних ознак правомірної поведінки, що мають прикладне значення для її юридичної кваліфікації, а також для розрізнення права і закону, мотивації поведінки, змісту правосвідомості особи як суб'єкта поведінки.

Зазначених питань також торкаються європейські та західні вчені в контексті дослідження проблем забезпечення прав людини, дотримання законності та правопорядку в суспільстві. Це, зокрема, напрацювання таких авторів, як Е. Толмен, Л. Фрідмен, Дж. Уотсон, Б. Скіннер, Р. Керк, М. Шелер та ін.

Віддаючи належне досягнутому у дослідженні проблем юридично значущої поведінки людини, доводиться констатувати, що недостатньо розробленими досі є питання юридично значущих дій та бездіяльності як форми транзитивної поведінки, відсутній аналіз їхнього взаємозв'язку, взаємозумовленості і взаємозалежності у площині дискретності права. З огляду на це, на порядок денний поставлено питання комплексного аналізу загальнотеоретичних питань щодо характеристики природи, поняття й ознак юридично значущої поведінки, визначення в контексті транзитивності її місця в системі соціальної життєдіяльності людини через виявлення темпорально-просторових особливостей, а також співвідношення правомірної і неправомірної поведінки, дії та бездіяльності.

Складність проблематики певною мірою нівелює цінність лише загальнотеоретичного аналізу юридично значущої поведінки. Методологічний плюралізм сприяє більш повному і всебічному дослідженню цього феномену. Відтак важливою умовою розвитку вітчизняної теорії права є комплексний аналіз теорії і практики юридично значущої поведінки. З уваги на це, проблематику

означеної поведінки можна розглядати не тільки в контексті теорії права, але й філософії, соціології та юридичної психології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах планових науково-дослідних тем у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки, затвердженими постановою Президії НАН України від 20.12.2013 № 179, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка цілісної концепції юридично значущої поведінки, визначення в контексті транзитивності її місця в системі соціальної життєдіяльності людини через виявлення темпорально-просторових особливостей, а також співвідношення правомірної і неправомірної поведінки, дії та бездіяльності.

Для досягнення зазначеної мети передбачено вирішення таких завдань:

- обґрунтувати належний методологічний інструментарій для об'єктивного дослідження окресленої проблеми;
- узагальнити еволюцію наукової думки та систематизувати концептуальні підходи до розуміння юридично значущої поведінки;
- сформувані на основі сучасного напряму праворозуміння – динамічного – концептуалізацію людини як суб'єкта правової поведінки;
- розкрити авторське поняття юридично значущої поведінки у порівнянні з наявними в загальній теорії права;
- обґрунтувати підходи до видової класифікації юридично значущої поведінки;
- виявити чинники, що впливають на юридично значущу поведінку;
- обґрунтувати правомірну поведінку в контексті її співвідношення із суміжними правовими явищами;
- дати оцінку правомірності як вектора правосвідомості та юридично значущої поведінки;
- розглянути правопорушення як вид правової поведінки;
- охарактеризувати поняття і види посткримінальної поведінки;
- обґрунтувати віктимність як властивість, що визначає поведінку людини;
- розкрити особливості маргінальної поведінки в контексті порушення соціально-нормативної регуляції;
- обґрунтувати конструктивні та деструктивні прояви девіантної і делінквентної поведінки;
- виявити особливості поведінки в конфліктних ситуаціях;
- розглянути дію та бездіяльність як відображення форм поведінки людини;
- обґрунтувати стимулювання як мотиваційний чинник позитивної поведінки;
- визначити правові засоби впливу на негативну поведінку.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, в яких формується і функціонує юридично значуща поведінка, дія і бездіяльність як форми її вияву.

Предметом дослідження є загальнотеоретична характеристика юридично значущої поведінки.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є система філософсько-світоглядних підходів, принципів, загальнонаукових і спеціальнонаукових методів, які забезпечили об'єктивний аналіз предмета дослідження.

За основу наукового пошуку взято ідеї Л. Петрової (трактування людини), О. Балинської (семіотичний підхід до розуміння правової сутності людини, вербально-біхевіористська рефлексія), Л. Матвєєвої (транзитивність права).

Розгляд юридично значущої поведінки передбачає застосування таких методів як: *діалектичний* (сприяв здійсненню аналізу різних поглядів у дослідженні правомірної і протиправної поведінки як явищ, що перебувають у постійному динамічному розвитку – розділ 3); *герменевтичний* (застосовано для формулювання дефініції юридично значущої поведінки та її тлумачення – підрозділ 2.1); *аксіологічний* (дав змогу з'ясувати соціологічно-ціннісні орієнтири сучасного права, що виражаються в його необхідності, дієвості та досягненні позитивного результату – підрозділ 2.3); *антропологічний* (допоміг розглянути людину як суб'єкт правової поведінки – підрозділ 1.3); *системний* (сприяв розгляду активної й пасивної форми юридично значущої поведінки – розділ 4); *функціональний* (дав змогу розглянути способи впливу права на юридично значущу поведінку – підрозділи 5.1, 5.2); *темпорально-просторовий* підхід як основа транзитивності (відтворює зміни у праві, пов'язані її часовими та просторовими (глобалізаційними) змінами (підрозділи 1.1–1.3, 3.1, 3.3).

Крім цього, використано такі *загальнонаукові методи*: *логічний* (зокрема, прийоми аналізу і синтезу, індукції та дедукції – підрозділи 2.1, 3.1, 3.3, 3.6, 3.7); *історичний* (дозволив вивчити характерні ознаки генези уявлень про юридично значущу поведінку – підрозділ 1.4), а також *спеціальні методи*, зокрема *соціологічний, порівняльно-правовий, психологічний, формально-юридичний*.

Основні висновки, положення та результати наукового дослідження ґрунтуються на аналізі Конституції України та чинного законодавства України, юридичної наукової літератури та аналітичних матеріалів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є першим комплексним теоретичним дослідженням, яке дало змогу сформулювати цілісну концепцію юридично значущої поведінки, визначити в контексті транзитивності її місця в системі соціальної життєдіяльності людини через виявлення темпорально-просторових особливостей, а також співвідношення правомірної і неправомірної поведінки, дії та бездіяльності. У зв'язку з цим сформульовано низку нових теоретичних висновків і пропозицій, зокрема:

уперше:

– з позицій загальної теорії права проведено комплексний аналіз основних аспектів юридично значущої поведінки як особливого різновиду правової діяльності суб'єктів права. У площині верховенства права сформульовано юридичні, психологічні та соціальні ознаки саме юридично значущої поведінки, а не правової як це має місце в юридичних джерелах;

– зроблено висновок, що при визначенні видів юридично значущої поведінки мають значення не лише норми права, які її регламентують, але й рішення суб'єктів правозастосування, насамперед судів;

– аргументовано можливість зарахування маргінальної поведінки до правомірної, адже в основному маргінали у своїй діяльності дотримуються законодавства, проте з певних, «своїх» мотивів;

– з'ясовано, що юридично значуща бездіяльність з'являється тоді, коли суб'єкт має можливість діяти, але відмовляється від такої дії, тобто утримується від вчинення будь-яких дій. У цьому сенсі бездіяльність більш статична, якщо порівнювати з дією. Але вона може перетворюватися на дію;

– доведено, що правомірність як конфігурація правосвідомості і юридично значущої поведінки вибудовується на характеристиці законності та правопорядку. Будучи зумовлені потребами упорядкованого розвитку правових відносин, вимоги законності зорієнтовані на забезпечення правомірного характеру поведінки всіх суб'єктів і, отже, несуть у собі конкретну програму людської діяльності та спілкування в соціально-правовому середовищі. Зміст цієї програми полягає в забезпеченні точної відповідності поведінки всіх суб'єктів правовим приписам і формуванні критеріїв законного та незаконного у сфері права;

– запропоновано з метою зниження віктимності та проявів віктимної поведінки використовувати термін «віктимологічне запобігання», що являє собою діяльність різних органів, установ та організацій, яка спрямована на нейтралізацію, а по змозі і ліквідацію чинників, що формують віктимну поведінку, а також захист громадян від злочинних посягань шляхом зниження особистісної, рольової, соціальної або статусної віктимності. Зміст віктимологічного запобігання – запобігти можливості опинитися в ролі жертви злочину;

– наголошено, що при оцінці поведінки (як правомірної так і неправомірної) важливе значення мають не лише фактичні обставини такої поведінки, але й процесуальні аспекти. Дане твердження пов'язане з належністю та допустимістю доказів;

удосконалено положення щодо:

– дефініції юридично значущої поведінки людини (особи) в умовах світових і вітчизняних політичних, воєнних, економічних, соціальних змін з метою уточнення, доповнення соціально значущої (позитивної чи негативної), свідомо-вольової поведінки (окремих індивідів, колективів або груп людей), яка виражена у формі конкретних фізичних дій або бездіяльності, має бути врегульована (передбачена) нормами права, підконтрольна державі та спричиняти юридичні наслідки;

- концептуальних підходів до розуміння людини як суб'єкта правової поведінки;
- методології дослідження юридично значущої поведінки;
- співвідношення правомірної поведінки із суміжними правовими явищами;
- чинників, які впливають на юридично значущу поведінку;
- видової характеристики посткримінальної поведінки;
- класифікації правових засобів впливу на негативну поведінку;
- критеріїв стимулювання як мотиваційного чинника позитивної поведінки;
- розуміння особливостей поведінки в конфліктних ситуаціях;

набули подальшого розвитку положення щодо:

- правової характеристики маргінальної поведінки в контексті порушення соціально-нормативної регуляції;
- правомірності як вектору правосвідомості та юридично значущої поведінки;
- правомірної мотивації поведінки як сукупності внутрішньо організованих правових засобів за допомогою яких забезпечується реалізація відповідних правових відносин;
- тлумачення дії як активного відображення форми поведінки людини;
- диференціації поведінки людини на позитивну, юридично байдужу та негативну;
- бездіяльності як форми відображення поведінки людини;
- конструктивних та деструктивних проявів девіантної і делінквентної поведінки;
- віктимності як властивості, що визначає поведінку людини;
- цілей правового заохочення, які полягають у: стимулюванні подальшої правомірної поведінки; в орієнтуванні учасників суспільних відносин на здійснення сумлінних вчинків; взаємовигідність правового заохочення;
- правомірної діяльності держави в контексті інституту юридичної відповідальності.

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані у дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для вирішення теоретико-правових проблем юридично значущої поведінки; у процесі правотворчості – для розвитку галузевого законодавства з питань зміцнення правового порядку; у правозастосуванні – для вдосконалення практики реалізації норм права; у навчальному процесі – для підготовки навчально-методичної літератури з дисциплін «Теорія держави і права», «Філософія права», «Соціологія права», «Юридична конфліктологія», а також надання допомоги студентам у самостійній роботі з відповідних навчальних курсів; у просвітницькій роботі – для підвищення рівня правової культури та правосвідомості населення.

Практична цінність результатів дисертаційного дослідження для правотворчої та правозастосовної роботи підтверджена Головним управлінням Національної поліції у Львівській області (акт про впровадження № 3015/13/06-2017 від 20.11.2017 р.).

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження № 67-01-1818 від 15.11.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Викладені у дисертації висновки й положення, що становлять її новизну, розроблені авторкою особисто. Для аргументації окремих положень роботи використовувалися праці інших учених, на які обов'язково зроблено посилання. Наукові ідеї та розробки, що належить авторам праць, опублікованих у співавторстві з дисертантом, у дисертації не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і результати дисертаційної роботи обговорювалися на науково-методичних семінарах та засіданнях кафедри теорії та філософії права Інституту права та психології НУ «Львівська політехніка», а також доповідалися автором на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Серед них: I Міжнародна науково-практична конференція «Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення» (м. Київ, 25–26 квітня 2013 р., тези опубліковано); I Міжнародна конференція молодих вчених LPS-2013 «Право та психологія» (м. Львів, 21–23 листопада 2013 р., тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Дніпропетровськ, 7–8 березня 2014 р., тези опубліковано); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 21 травня 2014 р., тези опубліковано); II заочна науково-практична конференція «Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 16 квітня 2015 р., тези опубліковано); IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy» (Sladkovicovo, Slovenska republika, 28–29 oktobra 2016 r., тези опубліковано); науково-практична конференція «ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні» (м. Львів, 18 листопада 2016 р., тези опубліковано); науково-практична конференція «Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції» (м. Львів, 8–9 лютого 2016 р., тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини» (м. Запоріжжя, 23–24 грудня 2016 р., тези опубліковано); Scientific and pedagogical internship «Innovative Educational Technologies: European Union Experience and ITS Implementation to the Training of Lawyers» (Sladkovicovo, Slovak Respublik, 26–28 December 2016 r., тези опубліковано); Міжнародна конференція «Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції» (м. Львів, 28 лютого 2017 р., тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 3–4 березня 2017 р., тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпро, 3–4 березня

2017 р., тези опубліковано); Medzinarodna vedecko-prakticka konferencia «Inovacia pravne veda v procese europskej integracie» (Sladkovicovo, Slovenska republika, 10–11 marca 2017 г., тези опубліковано).

Публікації. Основний зміст дисертації викладено у 38 наукових працях, зокрема в одній індивідуальній монографії, 23 статтях, що опубліковані у фахових виданнях України, наукових періодичних виданнях інших держав та наукових періодичних вітчизняних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних «Web of Science», «Index Copernicus» та «Scopus», у 14 тезах доповідей на конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яťох розділів, дев'ятнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 430 сторінок, з них 388 – основний текст, 49 (608 найменувань) – список використаних джерел, 9 – додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, з'ясовано стан дослідження проблеми, на розв'язання якої спрямовується науковий пошук, окреслено зв'язок роботи з науковими планами; визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, його наукову новизну і положення, винесені на захист.

Розділ 1 «Джерельно-методологічна основа юридично значущої поведінки» складається з чотирьох підрозділів, у яких проаналізовано джерельну основу та методологію дослідження юридично значущої поведінки, охарактеризовано людину (особу) як суб'єкт правової поведінки, а також розкрито генезу уявлень про юридично значущу поведінку.

У *підрозділі 1.1 «Джерельна основа дослідження юридично значущої поведінки»* з'ясовано, що аналіз та характеристика теорії юридично значущої поведінки людини вибудовуються на емпіричному ґрунті: загальній теорії права, філософії права, соціальній філософії, адміністративному, кримінальному та цивільному праві.

Аргументовано, що будь-яка поведінка людини оцінюється залежно від соціальної значущості її наслідків та її відповідності соціальним нормам. Юридично значущою є поведінка людини, яка підпорядкована нормам права і має у зв'язку із цим позитивні або негативні юридичні наслідки.

Наголошено, що авторами доктринальних ідей щодо визначення поняття, ознак, видів юридично значущої поведінки на рівні правомірної та протиправної є представники юридичної школи Києво-Могилянської академії та Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого професори М. Козюбра та С. Погребняк, а також А. Шульга, О. Цельєв та Ю. Матвєєва.

Зазначено, що правомірну поведінку дослідники вирізняють за такими ознаками: перебування під контролем свідомості і волі особи; соціальна корисність з

погляду інтересів особи, суспільства і держави; здатність спричиняти юридичні наслідки, виступаючи в ролі юридичного факту, впливати на виникнення, зміну або припинення правовідносин; здатність підлягати юридичній оцінці (правовій кваліфікації) для визначення її відповідності (невідповідності) нормам права.

У підрозділі 1.2 «Методологія дослідження юридично значущої поведінки» визначено методологічне підґрунтя дисертації. Окреслено залежність методології дослідження від його об'єкта, предмета, поставлених задач. Аргументовано, що антропологічна сутність методологічних основ дослідження зосереджена на світоглядних засадах природи й сутності людини, людської реальності.

Наголошено, що досі немає єдиного погляду на людську істоту, як, зрештою, і єдиного антропологічного підходу до оцінки права і прав людини. А тому методологи виокремлюють різновиди антропологічних підходів в дослідженні юридично значущої поведінки. Це, зокрема, філософсько-антропологічний, який спирається на аналіз забезпечення охорони, реалізації прав людини. Екзистенціалісти розглядають їх як: а) можливість «продовження» буття людини (М. Гайдеггер, К. Ясперс); б) «свободи на» у певних соціальних межах (Ж.-П. Сартр); в) аналіз «заохочення до бунту», що передуює виникненню нових прав (А. Камю); г) встановлення відповідальності людини за перетворення світу і «засіб обмеження виявів людського зла» (Г. Марсель). Вирізняють також соціально-антропологічний підхід у поглядах на «об'єктивне» пізнання людини, природи, прав у різних типах суспільств; релігійно-антропологічний (пізнання на основі міждисциплінарності). Наявні також підходи з позицій соціокультурної антропології (право як регулятор поведінки людей).

Акцентовано на доцільності використання процесу психологічної методології, що полягає передусім у виокремленні в пізнанні суб'єкта й об'єкта. Водночас дослідники не оминають увагою і свідомість як значущий елемент психіки людини.

Загалом дослідження юридично значущої поведінки людини здійснювалося на трьох рівнях: емпіричному, теоретичному та практичному. Емпіричний рівень пов'язаний із накопиченням фактичного матеріалу, який належить до досліджуваної теми, а також з його описом. На теоретичному рівні дослідження відбувалася оцінка, осмислення, пояснення історичних чинників, розкривалася сутність досліджуваної події, а також закономірності та тенденції її розвитку. На практичному рівні було запропоновано вирішення кількох наукових проблем та застосування окремих підходів при здійсненні навчально-методичної роботи.

У підрозділі 1.3 «Людина (особа) як суб'єкт правової поведінки» обґрунтовано, що мислителів давнини, Середніх віків і сучасності об'єднує одна ідея – визнання людини найвищою соціальною цінністю, «мірою всіх речей», а її волі – здатністю мислити і діяти відповідно до своїх інтересів, на основі честі, гідності, рівності і справедливості.

На підставі проаналізованих наукових літературних джерел констатовано, що людина – жива істота, індивід, який поєднує в собі фізичний, природний, духовний, моральний та соціальний аспекти, успадковані та набуті за життя.

Аргументовано, що антропологічний принцип фактично зумовлює реалізацію права в його повному розумінні та сприяє гуманізації чинного правопорядку, тобто має і теоретичне значення, і практичну цінність – обґрунтування первинності прав людини та громадянина перед усіма іншими правами, тобто держави, суспільства, окремих соціальних груп тощо.

Обґрунтовано, що система правових норм того чи іншого суспільства має враховувати природну схильність людини до агресії та руйнування, а також різні ступені розуміння понять «свобода» і «рівність». Оцінка поведінки людини залежить від її відповідності певним соціальним нормам, наслідком чого є юридичні наслідки, які проявляються в соціальній значущості.

У підрозділі 1.4 *«Гене́за уявлень про юридично значущу поведінку»* обґрунтовано, що поведінка людини, будучи наділена не тільки статичними, але й динамічними властивостями, здатна до еволюції паралельно з ходом історії.

Доведено, що дослідження питань юридично значущої поведінки ведеться переважно у площині аналізу основних її різновидів: правомірної та неправомірної поведінки, а терміни «правова поведінка» та «юридично значуща поведінка» з'явилися у вітчизняній науковій літературі порівняно недавно, хоча саму правову поведінку як реальне явище юридична наука вивчає уже багато десятиліть.

Висвітлено філософію підходів романо-германської правової системи до феномена правової поведінки особи, що характеризується обмеженням конкретизації, пошуком методів узагальненого вирішення та регламентації правових ситуацій.

Зазначено, що в англо-американській правовій сім'ї основним джерелом правового впливу на поведінку особи є правовий прецедент (лат. *praecedentis* – той, що попереду) – поведінка в конкретній ситуації, яка розглядається як взірєць за аналогічних обставин. Значний вплив на правову поведінку особи тут чинить право справедливості (англ. *equity law*), що історично формувалося як система норм, які створювалися судом канцлера на доповнення системи загального права, а також розум, що слугує джерелом права в суто емпіричному сенсі.

Акцентовано на тому, що соціальний феномен правової поведінки особи, з погляду правової сім'ї змішаного типу, полягає в поєднанні романо-германської та англо-американської систем. При цьому однакове значення для досліджуваної нами проблеми (та й для права загалом) тут матиме і норма закону, і правовий прецедент. Окрім цього, що стосується Північноєвропейських держав, важливу роль у правовому регулюванні відіграють національні доктрини.

Доведено, що поведінку особи загалом та юридично значущу поведінку, яка спершу визначалася як сукупність реакцій людини на навколишнє середовище, а згодом – як вияв волі людини, досліджували з моменту виникнення людини розумної, відносно сучасної цивілізації, часів. Юридично значуща поведінка особи

крізь призму історії визначається не тільки часовою, але й просторовою – загальною специфікою цивілізацій.

Розділ 2 «Теоретико-правова концептуалізація юридично значущої поведінки» містить три підрозділи, у яких розкрито поняття та видову класифікацію юридично значущої поведінки, а також чинники, що впливають на неї.

У підрозділі 2.1 *«Поняття юридично значущої поведінки»* феномен поведінки розглянуто з погляду соціальної специфіки людської діяльності та доведено, що вона (поведінка) є перетворенням духовного стану людини на дію стосовно соціально значущих об'єктів. Поведінка людей дуже різноманітна і має різні форми вираження (вербальну, яка дає нам уявлення про внутрішній світ людини, і реальну – містить певні дії людей), інтенсивність, мотиви, цілі, наслідки.

Доведено, що правове розуміння поведінки охоплює не будь-яку активність особи, а обмежується трьома критеріями: 1) соціальною значущістю; 2) вираженням назовні, у формі конкретних дій; 3) усвідомленістю таких дій.

З'ясовано, що право регулює лише ті елементи, що можуть бути під контролем свідомості й волі особи. Звідси поведінку в її юридичному значенні становлять тільки такі вчинки свідомої особи, котра досягнула зазначеного віку, яким передує свідомий вольовий вибір, що охоплює розуміння соціального значення вчинку і передбачення його наслідків.

Обґрунтовано актуальність досягнення мотивованої та ціннісно-орієнтованої людської поведінки, яка виступає своєрідною соціальною субстанцією процесів життєдіяльності людини в усіх сферах суспільного життя. Зважаючи на це, диференційовано види поведінки людини, що залежить від сфери протікання суспільного життя (виокремлено суспільну, соціально-економічну, трудову, підприємницьку, інноваційну поведінку тощо).

У підрозділі 2.2 *«Підходи до видової класифікації юридично значущої поведінки»* проаналізовано правову поведінку людини, тобто таку, яка має стосунок до права і водночас якій властиві спільні з іншими формами поведінки людини (наприклад, із соціальною чи психологічною поведінкою) риси, адже в юриспруденції існує тенденція до збільшення обсягу регульованих правом відносин.

Найбільш практичним та поширеним є поділ правової поведінки на правомірну і протиправну. Це два протилежні та нерозривні аспекти правової реальності, кожен з яких не існує окремо.

Узагальнено, що виділення видів правової поведінки дає змогу глибше зрозуміти їхню природу, взаємозв'язки і зміст. Проте не всі види допомагають зрозуміти сутність поведінки людини у праві.

Запропоновано розподілити поведінку людини на позитивну, юридично байдужу та негативну. Позитивна поведінка – це соціально корисна та значуща поведінка людини. Вона полягає у виконанні обов'язків та реалізації прав, характеризується повагою до права і правослухняністю. Негативна поведінка – це

поведінка людини, яка полягає у зневазі до права, прийнятності правопорушення. До неї варто зарахувати правопорушення (тобто усю сукупність видів протиправної поведінки), негативні форми девіантної поведінки, а також зловживання правом та маргінальну поведінку. Юридично байдужа поведінка – не виявляє поваги до права, є такою, що функціонує поза межами права та поза площиною суспільної значущості.

У підрозділі 2.3 «Чинники, що впливають на юридично значущу поведінку» наголошено, що людина як «складне тілесно-душевно-духовне амбівалентне суще» характеризується складністю своєї поведінки. Поведінка визначається не тільки внутрішніми переконаннями та свідомістю людини, на її прояв впливають й інші чинники, які часто не залежать від людини. Так, поведінку людини можна вважати результатом багаторічних впливів на неї різноманітних виховних чинників, сімейної ситуації тощо. Тож визначення чинників, що впливають на поведінку людини, є необхідним для запобігання девіаціям та формування правомірної поведінки громадян.

З'ясовано, що основними чинниками, які впливають на поведінку особи, потрібно вважати мораль, сім'ю, віру, культуру, існування можливості вибору, світогляд, мотивації, страхи, бажання, самовизначення і самовираження, стиль, спосіб, умови і рівень життя, освіченість і обізнаність, дійсність, внутрішньо особистісні переконання і цінності, форми і способи владного дозволу і примусу, методи контролю свободи людини, організацію суспільства, колектив, суспільні орієнтації й установки, а найосновніше – це інтелект і воля.

Обґрунтовано, що всі мотиви поведінки людини можна класифікувати на такі основні види: мотиви, в основі яких лежать біологічні потреби; мотиви, в основі яких лежать соціальні потреби; мотиви, в основі яких лежать матеріальні потреби; мотиви, в основі яких лежать духовні потреби.

Усталені теоретичні уявлення про взаємозв'язок і характер об'єктивних та суб'єктивних чинників відомі: об'єктивні чинники мають більш загальний характер, виникають та існують незалежно від волі і свідомості людини, а суб'єктивні – творяться самою людиною, залежать від неї.

Зазначено, що всі чинники доцільно поділяти на зовнішні і внутрішні. Внутрішніми причинами потрібно вважати саме усвідомлення особою значення своїх дій, якість сприйняття норм як соціальних, так і правових, їх трансформацію через суб'єктивне оцінювання та вираження у формі дій у суспільстві. Такий спосіб вираження може набути і правомірного, і неправомірного характеру. Зовнішніми причинами потрібно вважати саме норми правової системи та соціально-правової політики в країні, яка виступає регулятором суспільних відносин у різних сферах життя.

Розділ 3 «Характеристика структурної моделі юридично значущої поведінки» складається з восьми підрозділів, у яких розкрито правомірну поведінку та правопорушення як вид правової поведінки і їх співвідношення із суміжними правовими явищами.

У підрозділі 3.1 «Правомірна поведінка та її співвідношення із суміжними правовими явищами» аргументовано, що актуальним для сфери правового регулювання є поділ поведінки на конформну (у термінах юридичної науки – правомірну) і таку, що порушує норми права, але зберігає ознаку юридичної значущості. Відповідно, залежно від соціального змісту та правової оцінки юридично значущу поведінку поділяють на головні види:

а) правомірну поведінку – таку, що є соціально корисною чи допустимою і відповідає нормам та принципам права;

б) неправомірну поведінку, яка, своєю чергою, охоплює: правопорушення – протиправне, винне, соціально шкідливе діяння; об'єктивно неправомірне діяння – протиправне, безневинне, соціально шкідливе діяння; зловживання правом – діяння, що може формально відповідати нормам права, але є суспільно шкідливим, порушує права і законні інтереси інших осіб.

Виокремлено ознаки, за якими відрізняють правомірну і неправомірну поведінку: 1) різна (прямо протилежна) соціальна значущість цих видів правової поведінки; 2) різна їх мотивація; 3) різна правова регламентація (правомірна поведінка зазвичай регламентується дозвільними або зобов'язувальними нормами, протиправна – заборонними); 4) різні контролюючі функції держави щодо цих видів поведінки і різні їхні юридичні наслідки.

Зазначено, що ознаки правомірної поведінки зумовлені властивостями, загальними для будь-якої юридично значущої поведінки – соціальною значущістю, інтелектуально-вольовим характером, об'єктивізацією, юридичною визначеністю тощо. Особливість правомірної поведінки визначається такими її ознаками: 1) відповідністю нормам та принципам права (правомірністю); 2) соціальною корисністю чи допустимістю. Правомірна поведінка є суспільно корисною, якщо вона сприяє нормальному розвитку суспільства, реалізації прав та виконанню обов'язків. Водночас суб'єкт права може діяти правомірно, але не завжди суспільно корисно (наприклад, правом допускається неучасть у виборах, відмова від народженої дитини).

У підрозділі 3.2 «Правомірність як вектор правосвідомості та юридично значущої поведінки» обґрунтовано, що правові норми реалізуються в правомірній поведінці суб'єктів права не автоматично, а тільки в тому разі, якщо вони опосередковані через правосвідомість особистості (зокрема якщо брати до уваги колективних суб'єктів правомірного вчинку).

Формуючись у середовищі під впливом права, його норм, поведінка особистості водночас ним чітко не визначається. Лише акумулюючись у свідомості людини, вимоги права об'єктивуються, знаходять своє втілення у фактичній правомірній поведінці.

Доведено, що крім свідомісного сприйняття права, по-іншому досягнути сенс позитивної правової активності особистості не можна. Осмислюючи юридичні норми категоріями правосвідомості, індивідуум визначає їхнє значення для себе і дає їм свою суб'єктивну оцінку, усвідомлено сприймаючи їх. Із цього випливає,

що правосвідомість індивідуума відіграє вирішальну роль у детермінації правомірних дій людей, їхньої поведінки.

Зазначено, що правосвідомість розглядається як своєрідна узагальнювальна якість розумової діяльності, необхідна для акумуляції і взаємопов'язаного засвоєння сукупності внутрішніх психічних передумов та умов, що визначають характер і спрямованість поведінки особистості.

Обґрунтовано, що правосвідомість належить до тих явищ, які не можуть бути розкриті в якійсь одній системі уявлень. Необхідно щонайменше кілька перетинів, що дозволяють виявити її складну структуру. У зв'язку із цим елементи правосвідомості класифікують за такими підставами: з погляду внутрішньої будови правосвідомості (правові знання, правові погляди, почуття); за глибиною усвідомлення правової дійсності (буденна – будь-якого громадянина, наукова – осіб, які займаються юридичною наукою, професійна правосвідомість – практиків юристів); за соціальною структурою (за суб'єктами); за результатами функціонування, кінцевим його продуктом, що виявився в діяльності правового характеру. Відповідно до пізнавальної, оцінної і регулятивної функцій правосвідомості визначаються й основні функціональні компоненти правової свідомості.

Правосвідомість є джерелом, що викликає внутрішню готовність громадянина до реалізації правових норм, формує установку правомірної поведінки.

У підрозділі 3.3 «Правопорушення як вид правової поведінки» наголошено, що правопорушення як вид правової поведінки має негативний характер та є небажаним проявом юридично значущої поведінки людини. Визначення поняття й ознак правопорушення як виду поведінки людини має теоретичне і прикладне значення, зокрема є основою для подальших досліджень у цьому напрямі.

Важливим етапом у з'ясуванні сутності правопорушення як виду правової поведінки є здійснення класифікації правопорушень. Це дає змогу досить чітко розмежувати на науковій основі види правопорушень, сприяючи тим самим створенню найдоцільніших форм і методів боротьби з ними.

Наведено класифікацію правопорушень: залежно від соціальної або особистої значущості – проступки (шкідливі правопорушення) і злочини (небезпечні правопорушення); за галузевою належністю – конституційні, кримінальні, адміністративні, цивільні, трудові, земельні, фінансові, дисциплінарні та інші; за сферами суспільних відносин або за сферами громадського життя – в економічній, політичній, екологічній, соціально-побутовій, освітній сферах тощо; за галузями народного господарства – у промисловості, на транспорті, у сільському господарстві; за видами юридичної діяльності – правопорушення у правотворчій і правозастосовній діяльності; за суб'єктами – вчинені деліктоздатною фізичною особою і вчинені юридичною особою; за колом осіб – особові і колективні; за формами вини – умисні і необережні; за характером нормативно-правового припису – матеріальні і

процесуальні; залежно від оцінки завданої шкоди – правопорушення з матеріальним складом і правопорушення з формальним складом тощо.

У підрозділі 3.4 «Поняття та види посткримінальної поведінки» доведено, що посткримінальна поведінка – це незлочинна поведінка суб'єкта, що являє собою послідовність його дій після закінчення етапу виконання рішення про вчинення злочину до моменту виникнення механізму нового злочину, або до моменту його викриття, або добровільної відмови від злочину, або ж до того моменту, коли суб'єкт перестане боятися наслідків учиненого ним діяння і перестане замислюватися про його наслідки, або до закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Акцентовано увагу на тому, що з урахуванням характеру наміру суб'єкта посткримінальну поведінку злочинця за ознакою тривалості дії на хід і результати розслідування можна диференціювати: а) постійна, розрахована на те, що приховувані суб'єктом відомості про злочин або окремі його обставини не будуть встановлені розслідуванням впродовж тривалого часу, після закінчення якого винний у злочині не може бути згідно із законом притягнутий до кримінальної відповідальності; б) тимчасова, коли припускається отримання тільки вигаду в часі. За ступенем очевидності виявлення способів приховування розслідуванням посткримінальну поведінку можна класифікувати на: а) приховану (неочевидну), здійснення якої не вказує на застосування конкретного способу приховування; б) явну (очевидну), здійснення якої вказує на застосування конкретного способу приховування. Залежно від форми поведінки суб'єкта посткримінальну поведінку поділяють на: а) здійснювану в активній формі; б) що реалізується в пасивній формі. Залежно від характеру і форми прояву способів приховування злочину чинне кримінальне законодавство визначає окремі дії (бездіяльність), здійснювані для приховування злочину у вигляді самостійних злочинів.

Доведено, що посткримінальна поведінка може виявлятися: в кримінальній формі та створювати самостійний щодо приховуваного злочину склад злочину (наприклад, посадову фальсифікацію, давання хабара); в некримінальній формі (наприклад, свідомо неправдиві свідчення підозрюваного, обвинуваченого, здійснені шляхом фальсифікації відомостей про окремі обставини злочину, що розслідується).

У підрозділі 3.5 «Віктимність як властивість, що визначає поведінку» доведено, що віктимність є властивістю людини, на утворення якої впливає значна кількість чинників (пов'язаних безпосередньо з природою людини (біологічні та психологічні), а також тих, що зумовлені середовищем існування людини (соціологічні)). Віктимність як властивість особи безпосередньо впливає на вибір (свідомий чи несвідомий) лінії поведінки такої людини. Основним засобом профілактики віктимності, а отже й віктимної поведінки, є віктимологічне попередження, яке становить, на думку дисертанта, один із змістових елементів, який резонуватиме з якостями юридично значущої поведінки.

Наголошено на доцільності виокремлення таких видів віктимності: а) віктимність як сукупність соціально-психологічних властивостей особистості,

які пов'язані з особливостями соціалізації останньої (віктимологічна деформація особистості); б) віктимність як виняткова соціальна, безособова властивість особистості, пов'язана з виконанням певних соціальних функцій (професійна, рольова); в) віктимність як біофізична властивість особистості (вікова віктимність); г) віктимність як наслідок патологічного стану особистості.

Запропоновано з метою зниження віктимності та проявів віктимної поведінки використовувати віктимологічне запобігання, що являє собою діяльність різних органів, установ та організацій, яка спрямована на нейтралізацію, а по змозі і ліквідацію чинників, що формують віктимну поведінку, полегшують вчинення злочинів, а також захист громадян від злочинних посягань шляхом зниження особистісної, рольової, соціальної або статусної віктимності. Зміст віктимологічного запобігання – запобігти можливості опинитися в ролі жертви злочину.

У підрозділі 3.6 «*Маргінальна поведінка в контексті порушення соціально-нормативної регуляції*» обґрунтовано, що маргінальність за своєю природою – явище, пов'язане з певними суспільними процесами, а саме взаємодії, взаємопроникнення культур і певної дезорганізації суспільного організму через розрив соціальних зв'язків між індивідом і соціальною спільністю – групою, класом, нацією тощо, тим, що для індивіда постає єдиним цілим.

З'ясовано, що маргінальність – це внутрішнє ставлення особи до зовнішнього світу, сформоване зовнішніми і внутрішніми чинниками. Маргінальна поведінка – це зовнішній вияв маргінальності, який проявляється в активних діях чи пасивному вияві свого ставлення до тих чи інших явищ об'єктивної дійсності.

Аргументовано можливість зарахування маргінальної поведінки до правомірної, адже в основному маргінали у своїй діяльності дотримуються законодавства, проте з певних, «своїх» мотивів. Суспільна небезпека маргінальної поведінки полягає в тому, що існує велика вірогідність того, що її суб'єкт, за можливості уникнути покарання, вчинить правопорушення. Виходячи з того, що маргінальність – це багатоаспектне явище, яке може виникнути в будь-якій сфері суспільного життя, кожен тип маргінальності характеризуватиметься певними умовами, що є підставою для її виникнення. Якщо процес впливу негативних обставин суспільного життя на особу не переривається, правомірна поведінка людини відхиляється від норми і має всі підстави для того, щоб стати протиправною.

У підрозділі 3.7 «*Девіантна та делінквентна поведінка: конструктивні та деструктивні прояви*» з'ясовано, що девіантною визнається поведінка, яка не відповідає соціальним нормам й очікуванням. Оскільки норми й очікування різні не тільки в різних суспільствах і в різний час, а й у різних груп в одному й тому самому суспільстві в один і той же час, та й поняття «загальноприйнята норма» дуже відносне, то й відносна (релятивна) і девіантна поведінка. Виходячи із цих загальних уявлень про девіантну поведінку, доцільно визначити її як: 1) вчинок, дії людини і 2) соціальне явище.

Акцентовано увагу на тому, що особливістю девіантної поведінки є те, що вона завдає реальної шкоди самій особистості або іншим людям. Це може бути дестабілізація наявного порядку, завдання моральної і матеріальної шкоди, фізичне насильство. Це означає, що поведінка, яка відхиляється, є руйнівною: залежно від форми – деструктивною або аутодеструктивною.

Категорія «делінквентність» (delinquency) є родовою для визначення соціально негативної поведінки, що пов'язана з порушенням правових та інших (моральних, етичних) норм, а юридичний термін «делінквентність» дуже поширений у міжнародному праві, а також у кримінології і законодавстві США, Великобританії та країнах Західної Європи.

З'ясовано, що в загальному сенсі основне значення категорії «делінквентна поведінка» за вітчизняними межами відображає зневагу обов'язків, провину; друге ж значення «злочинність» вживається рідше і в низці його синонімів виражає найменшу міру серйозності злочину.

Набуття делінквентності зумовлене суб'єктивними й об'єктивними чинниками, знаходить свій розвиток у різних контекстах: органічному, особистісному, соціальному та надособистісному, котрі досить тісно між собою пов'язані; ретельне їх вивчення створить умови для подальшого розв'язання цієї актуальної проблеми.

У підрозділі 3.8 «Поведінка в конфліктних ситуаціях» зазначено, що поведінка людини в конфліктній ситуації пов'язана ще з одним явищем – конфліктом.

З'ясовано, що конфлікт – це стан відкритої, часто затяжної боротьби; стан дисгармонії у стосунках між людьми, ідеями, інтересами; психічна боротьба на основі внутрішніх протилежних бажань людини; емоційне напруження тощо.

Конфлікт виступає як «біполярне явище – протистояння двох начал, що проявляє себе в активності двох сторін, яка спрямована на подолання протиріччя, причому сторони конфлікту представлені активним суб'єктом (суб'єктами)».

Акцентовано на таких основних типах конфліктів: 1) за способом вирішення – антагоністичний і компромісний; 2) за природою виникнення – соціально-організаційний та емоційний; 3) за ступенем вираженості – відкритий і прихований; 4) за спрямованістю впливу – горизонтальні, вертикальні, змішані; 5) за кількістю учасників, задіяних у конфлікті – внутрішньоособистісний, міжособистісний, між особистістю і групою, міжгруповий.

Розділ 4 «Активна та пасивна форми юридично значущої поведінки» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Дія як активне відображення форми поведінки людини» обґрунтовано підхід, за яким юридична дія – це абстрактне, загальне поняття, узагальненим результатом якого є певні перетворення в соціальному середовищі.

Під дією потрібно розуміти ті перетворення поведінки суб'єктів, які передусім пов'язані з волею, свідомістю, по-друге – з волею, яка безперечно проявляється через певні способи вираження, тобто в активній формі. Поведінка осіб, яка не характеризується єдністю цих двох моментів, не є дією.

З'ясовано, що юридичні дії являють собою зовнішньо виражені, соціально перетворювальні і такі, що викликають правові наслідки, акти суб'єктів. З приводу розуміння юридично значущої дії фактично склалося два підходи: 1) вузький – дія характеризується тільки як зовнішній прояв волі; 2) широкий – поняття дії охоплює і внутрішню, і зовнішню сторону людської діяльності.

Конкретні ознаки юридично значущих дій закріплюються у правових нормах, а останні – у знакових системах (офіційні документи). Норма права передбачає як зовнішню сторону поведінки (сутність дій, засобів, об'єктів, результатів), так і в певних межах внутрішню (цілі й мотиви виконання). Чітка нормативність правових дій відображає, з одного боку, реальні можливості регулювання людської поведінки правовими засобами, а з іншого – убезпечує від зайвого втручання у повсякденне життя людей.

Дія вважається юридично значущою, якщо вона виражена зовні у формі рухів тіла, має або здатна викликати юридично значущі наслідки, спрямовані на реалізацію норм, дозволів і заборон, передбачених правом, або суперечить вимогам заборонених норм. Юридично значущі дії та операції, будучи самостійними елементами структури відповідної поведінки (об'єктивної сторони), можуть розглядатися і як засоби досягнення певних цілей, отримання будь-яких результатів (правових наслідків).

Доведено, що результат юридично значущих дій та операцій виражається у наслідках, які настали. Залежно від характеру наслідків юридично значущі дії поділяють на правомірні та протиправні.

У підрозділі 4.2 *«Бездіяльність як форма відображення поведінки людини»* обґрунтовано підхід, за яким у системі правового регулювання бездіяльність, як і дія, виступає формою юридично значущої поведінки і тому наділена її загальними ознаками. Однак бездіяльність має і свої відмінні властивості.

Особливість діяльності як форми поведінки така, що на фізичному рівні, який розуміється як «механічна взаємодія (особи або предмета) з іншими особами та предметами», немає місця бездіяльності; бездіяльність з'являється тоді, коли людина входить у систему суспільних відносин, у якій наділяється обов'язком виконувати певні дії.

Аргументовано, що юридично значуща бездіяльність з'являється тоді, коли суб'єкт має можливість діяти, але відмовляється від її реалізації, тобто утримується від вчинення будь-яких дій. У цьому сенсі бездіяльність більш статична, якщо порівнювати з дією. Але вона може перетворитися на дію.

Бездіяльність набуває юридично значущого характеру тільки у сфері правового регулювання. Нормативно-правову основу бездіяльності становлять такі види правових актів: нормативний, правозастосовний і договірний.

Бездіяльність – пасивний спосіб реалізації права. Вона – різновид і використання, і виконання, і дотримання. Нормативне опосередкування правом пасивної поведінки суб'єкта виражається в такий спосіб: 1) право допускає правомірну бездіяльність, тобто дозволяє не використовувати будь-яку можливість поведінки; 2) право забороняє протиправну бездіяльність, тобто встановлює

обов'язок зробити ту чи іншу дію; 3) право встановлює правомірну бездіяльність, тобто забороняє неприпустимі дії.

Розділ 5 «Способи впливу права на юридично значущу поведінку людини» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 5.1 «Стимулювання як мотиваційний чинник позитивної поведінки» обґрунтовано способи впливу права на правомірну і соціально активну поведінку, що можуть бути диференційовані за різними підставами. У концепції соціальної дії права таке виокремлення здійснюється на основі органічного поєднання її правового і соціологічного аспектів, які дають змогу подати ці способи як такі: визначення напряду поведінки в законах та інших актах як соціально корисної мети; заохочення правом соціально корисних взірців поведінки; формування високого престижу права, тобто визнання високих соціальних якостей права; збіг інтенційної позиції закону і громадянина, а відтак узгодження своїх дій із пропонованими взірцями; правова освіта, правове виховання членів суспільства.

Правове заохочення – це самостійний метод державного управління; блага матеріального і морального характеру, пільги і переваги; правовий стимул на рівні санкції, міра індивідуального стимулювання й управлінський процес; особливий засіб позитивного соціально-правового впливу на поведінку людей; метод правового регулювання; вид правового стимулювання, метою якого є спонукання особи до активного прояву правомірної юридично значущої поведінки; норма-санкція права; правовий інститут тощо. Однак правове заохочення доцільно розглядати в контексті правового стимулювання та визначати його одним з видів правових стимулів.

Наведено два підходи до визначення поняття «заохочення у праві» («правове заохочення»): у широкому розумінні – це правовий засіб впливу на поведінку суб'єктів права як спосіб відзначення їхніх позитивних учинків; у вузькому розумінні – це різновид правових стимулів, тобто надання суб'єктам права додаткових благ за заслужену поведінку, аби спонукати їх до сумлінного виконання своїх обов'язків та досягнення соціально корисних результатів, які навіть перевищують звичайні вимоги.

У підрозділі 5.2 «Правові засоби впливу на негативну поведінку» обґрунтовано зменшення проявів негативної поведінки через встановлення тих чи інших заборон, оскільки для частини людей такого засобу впливу є цілком достатньо. Втім, вказано й на те, що окремі люди схильні до порушення заборон та вчинення актів поведінки, які заборонені диспозиціями норм права різних галузей. І для відновлення попереднього стану суспільства, що існував до порушення тої чи іншої заборони, право встановлює заходи відповідальності. Окремим засобом впливу на визначення вектора поведінки людини є вжиття заходів профілактики негативної поведінки.

Обґрунтовано підхід, за яким відповідальність – це категорія етики і права, що відображає особливе соціальне та морально-правове ставлення особи до суспільства, яке характеризується виконанням свого морального обов'язку та

правових норм. Відповідальність – один із проявів зв'язку і взаємної залежності особи й суспільства. За загальним правилом наслідком правопорушення є відповідальність особи, що вчинила правопорушення, чи особи, яка відповідає за її дії (батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники тощо).

Доведено, що правовим впливом на неправомірну поведінку є безпосередні дії особи, чий права порушені або є реальна загроза їх порушення (фактичного і юридичного характеру).

Серед ознак негативного аспекту юридичної відповідальності доцільно виокремити такі: визначається державою у правових нормах; спирається на державний примус; застосовується спеціально уповноваженими державними органами; пов'язана з покладенням нового додаткового обов'язку; виявляється у негативних наслідках особистого, майнового та організаційного характеру; є формою реалізації санкції правової норми в конкретному випадку та застосовується до конкретної особи; здійснюється у процесуальній формі; настає тільки за правопорушення.

У праві можна використовувати також превентивні засоби впливу на негативну поведінку людини, а саме: профілактику правопорушень як крайнього вияву негативної поведінки людини та профілактику окремих видів негативної поведінки людини.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено і по-новому розв'язано важливу наукову проблему, що концептуалізується в цілісному теоретико-методологічному дослідженні природи юридично значущої поведінки людини. Найважливішими науковими результатами дослідження є такі.

1. Людина – жива істота, індивід, яка поєднує в собі фізичний, природний, духовний, моральний та соціальний аспекти, успадковані і набуті при житті. Людину як явище, і не тільки в праві, а найперше у філософії, конституційовано як істоту, індивіда, яка поєднує в собі фізичне, природне, духовне, моральне та соціальне єство, успадковані та набуті при житті. Найважливішою соціальною характеристикою особистості є поведінка. Оцінка поведінки людини залежить від її відповідності певним соціальним нормам, наслідком чого є її наслідки, які проявляються в соціальній значущості.

Зауважено, що термін «людина» відрізняється від інших суміжних понять, таких як «істота» та «індивід» тим, що пов'язаний із соціально-духовним елементом. Категорія «людина» – поняття, яке найповніше відображає феномен людини. В юриспруденції, зокрема, в нормативно-правових актах, поширеними є й інші термінологічні відповідники (особа, суб'єкт), проте, при дослідженні людини в праві беремо до уваги положення Основного Закону, в якому констатовано людину, її життя і здоров'я, честь і

гідність, недоторканність і безпеку в Україні найвищою соціальною цінністю. Це вказує на ієрархію понятійного апарату, в якій превалює саме «людина».

2. Аналіз сутності феномену юридично значущої поведінки людини потребував використання в роботі природно-правового та позитивістського підходів. Дослідження юридично значущої поведінки людини базувалося на трьох рівнях: емпіричному, теоретичному та практичному. Емпіричний рівень пов'язаний із накопиченням фактичного матеріалу, який належить до досліджуваної теми, а також з його описом. Збір і вивчення фактів є першим і необхідним етапом у розвитку історико-правової науки, який створює можливість переходу до теоретичного осмислення та узагальнення. На теоретичному рівні дослідження відбувалася оцінка, осмислення, пояснення історичних чинників, розкривалася сутність досліджуваної події, а також закономірності та тенденції її розвитку. На практичному рівні було запропоновано вирішення кількох наукових проблем та застосування окремих підходів при здійсненні навчально-методичної роботи.

В основу дисертаційного дослідження покладено діалектичний підхід, центром якого є теорія розвитку, аналіз причиново-наслідкових зв'язків. У хронологічному (історичний) підході репрезентований розвиток процесів та подій у темпоральній послідовності. Ідею юридично значущої поведінки належно увиразнюють системний, порівняльний, узагальнення та абстрагування, аналогії, термінологічний підходи та методи аналізу і синтезу, дедукції та індукції. Застосування спеціально-юридичних методів пізнання правових об'єктів (порівняльно-правовий метод, формально-правовий метод, правове моделювання, герменевтико-правовий) довело правильність обраного репрезентування нашої концептуалізації ідеї юридично значущої поведінки.

Наголошено, що беручи за основу антропологічний принцип, який становить своєрідну методологічну серцевину заявленої парадигми, оскільки утверджує людину, її природні і соціокультурні чесноти як вихідне начало усвідомлення сутності й регулятивних можливостей права, юридична антропологія покликана дослідити реалізацію права у повному розумінні і сприяти гуманізації чинного правопорядку. Водночас антропологічний принцип виконує об'єднуючу функцію в системі фундаментальних світоглядних засад філософії права, наповнює їх людським началом.

3. Терміни «правова поведінка» та «юридично значуща поведінка» в сучасній юриспруденції з'явилися порівняно недавно. Їх дослідження переважно пов'язане з аналізом основних її різновидів: правомірної та неправомірної поведінки. Поведінка особи в цілому та юридично значуща поведінка, яка спершу визначалася як сукупність реакцій людини на навколишнє середовище, а згодом – як вияв волі людини, досліджувалася з початку виникнення *homo sapiens*. Юридично значуща поведінка особи крізь призму історії визначено не лише темпорально, але й просторово.

Поведінка людини – це вияв цілеспрямованої активності соціального

суб'єкта, спрямований на практичну взаємодію з навколишнім середовищем задля підтримання свого існування. З огляду на це, поведінку людини як явище досліджено у формі юридично значущої поведінки людини, яку визначено як соціально значущу (позитивну чи негативну), свідомо-вольову поведінку людей (окремих індивідів, колективів або груп людей), яка зовні виражена у формі конкретних фізичних дій або бездіяльності, врегульована (передбачена) нормами права, підконтрольна державі та спричиняє юридичні наслідки.

4. Юридично значуща поведінка повинна відповідати вимогам правових норм, які містять формально-обов'язкові критерії, на підставі яких можна дати юридичну оцінку відповідності або, навпаки, невідповідності поведінки нормі права. У першому випадку юридична значущість поведінки полягатиме у правомірності такої поведінки, у другому – у протиправності та можливості настання негативних юридичних наслідків. Юридично значущою також може бути така поведінка, яка формально не суперечить, проте і не відповідає нормі права. Така поведінка є, зокрема, наслідком зловживання правом. Юридично значущі вчинки є основним елементом юридично значущої поведінки.

Юридично значущу поведінку класифіковано: за суб'єктами права; за різновидами юридичних фактів; за формами реалізації правових норм; за суб'єктивною стороною (за характером мотивації); за об'єктивною стороною; за ступенем соціальної цінності; за сферами громадського життя (суспільних відносин, за галузями права).

5. Протиправну поведінку визначено як іманентну ознаку правопорушення. Вербально-поведінковий прояв протиправності – це зовнішній атрибут самоутвердження і самореалізації індивіда у правовому полі через задоволення меркантильних внутрішніх потреб і спонук. Протиправна поведінка характеризується порушенням норм права, в тому числі, невиконанням обов'язків чи невикористанням прав. Серед основних чинників сучасної неправомірної поведінки названо деформацію інститутів влади, соціальних відносин та інститутів, системи правоохоронних органів, суспільства та особи, загальну кризу.

Залежно від сфери регульованих відносин різновиди протиправної поведінки співвіднесено з кримінально-правовою, адміністративно-правовою, та цивільно-правовою галузями.

Зазначено, що на прояви юридично значущої поведінки впливають чинники, які часто не залежать від людини але впливають на її поведінку та є необхідним для запобігання девіацій та формування правомірності поведінки громадян. Серед основних чинників, які впливають на поведінку особи виокремлено мораль, сім'ю, віру, культуру, існування можливості вибору, світогляд, мотивації, подолання страху, бажання самовизначення і самовираження, стиль, спосіб, умови і рівень життя, освіченість і обізнаність, дійсність, внутрішньоособистісні переконання і цінності, форми і способи

владного дозволу і примусу, методи контролю свободи людини, організація суспільства, колектив, суспільні орієнтації і установки, та, мабуть, найважливіше – інтелект і воля, світоглядні цінності тощо.

6. Внутрішніми причинами поведінки людини є усвідомлення особою значення своїх дій, якість сприйняття норм як соціальних, так і правових, їхня трансформація через суб'єктивне оцінювання та вираження у формі дій у суспільстві. Такий спосіб вираження може набути як правомірною, так і неправомірною характеру. Зовнішніми причинами вважаються саме норми правової системи та соціально правової політики в країні, яка виступає регулятором суспільних відносин у різних сферах життя суспільства й держави. Відтак, зроблено висновок, що визначення чинників, які впливають на поведінку людини, творить основи для формування правомірної поведінки та запобігання проявам негативної поведінки, що артикуються у правовому полі юридично значущої поведінки.

7. Юридично значуща поведінка – це, по-перше, соціальна поведінка або окремих осіб, або колективів людей, різноманітних форм їх організації, що підпадає під вимоги правової норми та передбачає юридичну відповідальність. По-друге, юридично значуща поведінка – це свідомо вольова поведінка, що має форму дії (активної поведінки) або бездіяльності (пасивної поведінки). Вона має інтелектуально-вольовий характер, оскільки носить усвідомлений характер і контролюється волею людини. По-третє, юридично значуща поведінка ґрунтується на нормах позитивного права. Вона є суспільно корисною, відповідає інтересам людини, суспільства і держави, а також принципам права, як-от, справедливості, свободи, рівності, гуманізму.

Як юридично значуща має розглядатися не тільки та поведінка, яка передбачена нормами права як формалізованими правилами поведінки, а й поведінка, яка офіційними джерелами права не визначена, але входить до сфери правового регулювання, що окреслена принципами права. Юридично значуща поведінка може передбачати юридичні наслідки, спричинити зміну правовідносин. Ця поведінка підпадає під юридичну оцінку (правову кваліфікацію) з метою встановлення відповідності (невідповідності) стандартним встановленим нормам. Термін «правовий» використовується для позначення позитивних явищ правової реальності (правова активність, правовий акт, правова культура, правовий порядок тощо), що вказує на некоректність позначення ним як правомірної, так і протиправної поведінки.

8. Серед ознак, за якими правомірна і неправомірна поведінка відрізняються одна від одної, виокремлено: їх протилежність між собою; рівень соціальної значущості; різну мотивацію; власну специфічну правову регламентацію; різні засоби контролю з боку держави; різні юридичні наслідки.

Найбільш важливою видається класифікація правомірної поведінки за вольовою ознакою на добровільну і вимушену поведінку. Добровільна

поведінка, відповідно, може ґрунтуватися на переконанні особи в доцільності свого вибору. Саме ця характеристика відповідає правовій активності.

9. Законність, характеризуючи стан юридичної правомірності суспільних відносин, є передумовою правопорядку, умовою його виникнення і зміцнення. Правопорядок, що відображає структурну впорядкованість, організованість суспільних відносин, може існувати лише в умовах законності та тільки як її результат. Будучи зумовлені потребами упорядкованого розвитку правових відносин, вимоги законності зорієнтовані на забезпечення правомірного характеру поведінки всіх суб'єктів і, отже, несуть в собі конкретну програму людської діяльності та спілкування в соціально-правовому середовищі. Суть цієї програми полягає в забезпеченні точної відповідності поведінки всіх суб'єктів правовим розпорядженням і формуванні критеріїв законного і незаконного у сфері права.

10. Правопорушення належить до одного із видів правової поведінки людини, його трактування залежить від типу праворозуміння. Правопорушення – це протиправне винне (або без вини) діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом права, що порушує правопорядок і завдає (або може завдати) соціальну шкоду окремим особам, суспільству, державі та може спричинити юридичну відповідальність. Основними ознаками правопорушення є: діяння (дія або бездіяльність); протиправність як порушення об'єктивного та (або) суб'єктивного права; вчинення суб'єктом права; наявність вини правопорушника (при класичній моделі складу правопорушення); соціальна шкода як сукупність негативних наслідків правопорушення; юридична відповідальність.

Правопорушення як вид правової поведінки має негативний характер та є небажаним проявом юридично значущої поведінки людини.

11. Посткримінальна поведінка – це незлочинна поведінка суб'єкта, що являє собою послідовність його дій після закінчення етапу виконання рішення про вчинення злочину до моменту виникнення механізму нового злочину, або до моменту його викриття чи добровільної відмови від злочину, або ж до того моменту, коли суб'єкт перестане боятися наслідків учиненого ним діяння і перестане замислюватися про його наслідки, або до закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Мотиви і напрям посткримінальної поведінки зумовлені вчиненням людиною злочину. Межею виникнення посткримінальної поведінки є момент закінчення вчинення злочину, межа припинення посткримінальної поведінки залежить від її виду та низки інших обставин. Характеристика видів посткримінальної поведінки дає змогу детально розглянути мотиви вибору напрямів такої поведінки.

12. Віктимність – певна здатність людини ставати об'єктом злочинного посягання, що може формуватися протягом життя або підсилюватися залежно від низки об'єктивних і суб'єктивних причин та умов, що виявляються в конкретній ситуації. Віктимність особи – поняття динамічне: це не вроджена особливість людини, вона може видозмінюватися протягом

усього життя і залежить від різних чинників, передусім – від її носія. Віктимність є властивістю людини, на утворення якої впливає значна кількість чинників (пов'язаних безпосередньо із природою людини (біологічні та психологічні) а також тих, що зумовлені середовищем існування людини (соціологічні)). Віктимність як властивість особи безпосередньо впливає на вибір (свідомий чи не свідомий) лінії поведінки такої людини. Основним засобом профілактики віктимності, а відтак і віктимної поведінки є віктимологічне запобігання. Внутрішня позиція маргінальних осіб проявляється в їх поведінці.

13. Маргінальна поведінка – це та, яка часто суперечить загальноприйнятій у суспільстві, та негативно позначається на юридично значущій поведінці. Маргінальність – це внутрішнє ставлення особи до зовнішнього світу, що сформоване зовнішніми і внутрішніми чинниками. Маргінальна поведінка – це зовнішній вияв маргінальності, який проявляється в активних чи пасивних діях свого ставлення до тих чи інших явищ об'єктивної дійсності.

Виокремлено два основні підходи до визначення явища маргінальності – культурологічний і соціально-структурний. Представники першого загалом уявляють маргінала як людину проміжного стану, неврівноважену у своєму соціальному статусі внаслідок потрапляння і поверхневого засвоєння двох протилежних культурних середовищ і, отже, таку, що глибоко не репрезентує жодну з них. Західноєвропейська, за своїм змістом соціально-структурна, концепція, що визначає маргінала як людину «краю», «межі», як таку, яку суспільство через певні причини знівелювало, відсунуло на периферію, і таким чином налаштувало проти себе тим, що не знайшло в собі сили під час глибоких суспільних перетворень підтримати слабких.

14. Для уявлення поняття юридично значущої поведінки застосовано поняття девіантної поведінки, яка має стійкий зв'язок з реакцією суспільства на такі вчинки, які вважаються відхиленням від основної норми. Девіантна поведінка – це поведінка людини, що не відповідає соціальним нормам та може завдати шкоди суспільству або самій людині, наслідком чого є її соціальна дезадаптація.

Делінквентна поведінка – це поведінка, при якій неповнолітні здійснюють «протиправні вчинки», які мають зовнішні ознаки «правопорушень», але за які вони не можуть нести юридичну відповідальність, оскільки в них настав стан юридичної «дієздатності». Суб'єктами делінквентної поведінки є особи молодого віку, що пояснюється психофізіологічними змінами в їхньому організмі.

15. Конфлікт – це форма стосунків між потенційними або актуальними суб'єктами соціальної дії, мотивація яких зумовлена протилежними цінностями і нормами, інтересами і потребами. При початковому розгляді конфлікт виступає як «біполярне явище» – протистояння двох начал, що проявляє себе в активності двох сторін, яка спрямована на подолання

протиріччя, причому сторони конфлікту представлені активним суб'єктом (суб'єктами).

Конфліктні форми поведінки – це такий стиль поведінки людини (фізична, вербальна, непрямая агресія, роздратування, негативізм, образа, підозрілість тощо), який детермінує виникнення конфліктів. Найоптимальніший варіант вибору стратегії поведінки в конфліктній ситуації полягає в її виборі на основі аналізу всіх компонентів конфлікту.

16. Юридична дія – це абстрактне, загальне поняття. Дія завжди пов'язана з правосвідомістю та волею людини. Також вона має зв'язок з категоріями руху, зміни, взаємодії тощо. Вона є реакцією організму на певне роздратування, адже в ній проявляється людська активність. Тому дія виявляється переважно елементарною «клітиною» активності особистості, що позначає динамічність у реалізації певної цілі, що має перетворювальний характер, змінює ситуацію, яка виникла (оскарження неправомірних актів посадових осіб тощо).

Під дією потрібно розуміти, по-перше, ті перетворення поведінки суб'єктів, які передусім пов'язані з волею, свідомістю, по-друге – з волею, яка безперечно проявляється через певні способи вираження, тобто в активній формі. Поведінка осіб, які не характеризуються єдністю цих двох моментів, не є дією. Дія є елементом соціальної активності та характеризується певною цілеспрямованістю. Тому говорити про активність без дії немає змісту. Будь-який стан не може мати місця без дії або сукупності дій, хоча б і внутрішнього порядку. З іншого боку, дія як соціальне явище не зводиться до руху, оскільки рух – це дія, позбавлена соціального змісту. Дія – це не просто рух, це певна соціальна значущість, яка важлива для суспільства, його динаміки. Відтак, люди у своїй діяльності орієнтуються не на біологічний зміст дій своїх партнерів, а на важливість деяких дій, що мають соціальний характер, пов'язані з відповідними соціокультурними стандартами.

17. Конкретні ознаки юридично значущих дій закріплюються у правових нормах, а останні – у знакових системах (офіційні документи). Норма права передбачає як зовнішню сторону поведінки (сутність дій, засобів, об'єктів, результатів), так і в певних межах внутрішню (цілі та мотиви виконання). Чітка нормативність правових дій відображає, з одного боку, реальні можливості регулювання людської поведінки правовими засобами, а з іншого – забезпечує від зайвого втручання у повсякденне життя людей. Дія вважається юридично значущою, якщо вона виражається у всьому у формі руху, має або здатна викликати юридично значущі наслідки, спрямовані на реалізацію норм, дозволів і заборон, передбачених чинним законодавством, або суперечить вимогам правових норм.

Одним із способів нормативно-правового впливу на поведінку людей визначено дозвіл. Нормативні приписи, що містять дозволи, визначають у державному масштабі рамки юридично значущої дії суб'єкта права як активного способу реалізації права. Нормативний характер дозволу містить

вказівки на таку варіативну поведінку людей при тих або інших обставинах життя, котра є найбільш цілеспрямованою і відповідає інтересам суспільства, тобто показує позитивний характер поведінки.

Результатом юридично значущих дій є певні наслідки. Характер таких наслідків, що настали, дає змогу судити про ступінь реалізації тих завдань і цілей, які стояли перед суб'єктами. Крім того, юридично значуща дія отримує оцінку з боку держави: позитивну – якщо вона правомірна (що вказується у правовому стимулюванні таких дій, їх гарантуванні та охороні) або негативну – якщо дія незаконна (негативна оцінка вживається в застосуванні до правопорушника міри державного примусу, передусім юридичної відповідальності).

18. Дотичним до поняття «дія» є категорія бездіяльності, яка пов'язана з відсутністю зовнішніх актів поведінки. У системі правового регулювання бездіяльність, як і дія, виступає формою юридично значущої поведінки і наділена загальними ознаками останньої. Проте, вона має і свої відмінні риси. Категорія бездіяльності є оцінною. Особливістю діяльності як форми поведінки є також те, що бездіяльність з'являється тоді, коли людина входить у систему суспільних відносин, в якій наділяється обов'язком виконувати певні дії.

Психофізична природа бездіяльності полягає в тому, що вона являє собою стан суб'єкта, обумовлений, в першу чергу, зовнішніми факторами, що стримують діяльність людини. Пасивний акт поведінки характеризується, як правило, усвідомленою і вольовою затримкою руху, що говорить про його психічну активність. Бездіяльність – пасивний спосіб реалізації права, який пов'язаний із використанням, виконанням та дотриманням норм права.

19. Нормативне регулювання поведінки людини є програмою позитивних дій, відіграє роль своєрідних засобів регулювання варіантів поведінки. Це пов'язано з тим, що право в дії – це поведінка людей, що відповідає вимогам права і є правомірною. Право як чинник соціальної практики, специфічна регулятивна система виступає особливою складовою для суспільства, об'єднуючи його індивідів в єдиний соціальний простір, задля злагодженості, гармонійності та стійкості. Право має завжди проявитися в належній поведінці людини та є засобом дисциплінованості, завдяки чому поведінка членів суспільства стає прийнятною в цьому суспільстві.

Способи впливу права на правомірну і соціально-активну поведінку диференційовані за різними підставами. У концепції соціальної дії права таке виокремлення відбувається на основі органічного поєднання її правового та соціологічного аспектів, які дають змогу подати ці способи як такі: визначення наряду поведінки в законах та інших актах як соціально корисної мети; заохочення правом соціально корисних взірців поведінки; формування високого престижу права, тобто визнання високих соціальних якостей права; збіг інтенційної позиції закону і громадянина, а відтак узгодження своїх дій із пропонованими взірцями; правова освіта, правове

виховання членів суспільства.

20. Поведінку людини за ступенем її необхідності з погляду суспільства поділено на бажану та небажану. Визначення напрямку лінії поведінки людини залежить від двох взаємопов'язаних чинників: внутрішнього середовища людини (її характеру, бажань, моральних переконань тощо) та впливу зовнішнього середовища (взаємодія з іншими людьми, ефективності діяльності правової системи в державі, загального стану правопорядку тощо).

З метою якісного та кількісного збільшення проявів бажаної для суспільства поведінки в праві передбачені різні правові засоби її забезпечення та стимулювання: зобов'язання, заохочення та дозвіл бажаної для суспільства поведінки. Зменшення проявів негативної поведінки людини здійснюється за допомогою встановлення заборон. У випадку встановлення заборони певного виду поведінки для частини людей такого засобу впливу на прояви її поведінки є достатньо. Проте частина людей порушує ці заборони та вчиняє акти поведінки, що заборонені диспозиціями норм права різних галузей. З метою відновлення попереднього стану суспільства, що існував до порушення такої заборони та як превентивний засіб протидії негативній поведінці, право встановлює заходи юридичної відповідальності.

21. У праві можна використовувати превентивні засоби впливу на негативну поведінку людини, а саме: профілактику правопорушень як крайнього вияву негативної поведінки людини та профілактику окремих видів негативної поведінки людини. Виникнення концепції про профілактику соціально негативної поведінки – історично неминучий процес, що відображає діалектику суспільних відносин. Вивчення й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень та аморальним проявам, визначаються потребами практики боротьби із цими соціальними відхиленнями.

22. На загальносоціальному рівні запобігання здійснюється в результаті поєднання правових, економічних, політичних, ідеологічних, організаційних та інших заходів, що не мають своїм спеціальним призначенням боротьбу зі злочинністю й запобігання злочинам. Цей вид попередження виступає як засіб, завдяки якому в суспільстві повинен знижуватися рівень злочинності. У нинішньому динамічному перетворенні суспільства відповідно до цивілізаційних процесів у науковому дискурсі юридично значущої поведінки актуальними для аналізу і проектування досі є способи засвоєння поведінкою позитивних інновацій, її формування в умовах свободи мислення, простору для розвитку сучасної людини в межах синергії права людської еволюції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальні монографії:

1. Барабаш О. О. Юридично значуща поведінка людини: загальнотеоретичні аспекти : [монографія] / Ольга Олегівна Барабаш. – Львів : ПАІС, 2017. 416 с.

Рецензії:

Стецюк Б. Д. Юридично значуща поведінка людини: загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2017. № 884. С. 292.

Статті у наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

2. Барабаш О. О. Ефективність застосування заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права / О. О. Барабаш // *Вісник Львівського університету* .: Серія Юридична. 2013. Вип. 57. – С. 3–10.

3. Барабаш О. О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика / О. О. Барабаш // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 213–218.

4. Барабаш О. О. Поведінка людини: підходи до розуміння / О. О. Барабаш // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 850. С. 4–9.

5. Барабаш О. О. Поняття, межі та види посткримінальної поведінки / О. О. Барабаш // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 855. С. 13–17.

6. Барабаш О. О. Правомірна поведінка як основна форма вираження правової культури / О. О. Барабаш // *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 12–14.

7. Барабаш О. О. Підходи до класифікації видів поведінки людини в теорії права / О. О. Барабаш // *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. т. 1. С. 3–7.

8. Барабаш О. О. Бездіяльність як форма відображення поведінки людини / О. О. Барабаш // *Науковий Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2017. Вип. 6. т. 1. С. 7–11.

9. Барабаш О. О. Правосвідомість та її вплив на поведінку людини / О. О. Барабаш // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2017. № 861. С. 68–73.

10. Барабаш О. О. Загальна характеристика юридично значущої поведінки / О. О. Барабаш // *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : «Юриспруденція». 2017. № 25. С. 7–10.

11. Барабаш О. О. Підходи до розуміння поведінки людини в Новий час / О. О. Барабаш // *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 3–8.

12. Барабаш О. О. Право, людина, антропологія / О. О. Барабаш // *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 12–15.

13. Барабаш О. О. Стратегії поведінки в конфліктній ситуації / О. О. Барабаш // *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 208–213.

14. Барабаш О. О. Структурна модель юридично значущої поведінки: загальнотеоретичний аналіз / О. О. Барабаш // *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 19–22.

15. Барабаш О. О. Ціннісно-правові властивості юридично значущої поведінки / О. О. Барабаш // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. – № 1. С. 34–38.

16. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки / О. О. Барабаш // *Форум Права*. 2018. № 3. С. 6–12.

17. Барабаш О. О. Правові засоби стимулювання позитивної поведінки людини : загальнотеоретичний аспект / О. О. Барабаш // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 5–9.

Статті у наукових періодичних виданнях з юридичних наук інших держав:

18. Barabash O. O. Victimization as a human trait that defines the behavior / O. O. Barabash // *International Journal of Scientific & Engineering Research, USA*. Volume 7, Issue 11, November. 2016. S. 54–57.

19. Барабаш О. О. Правові засоби впливу на негативну поведінку людини / О. О. Барабаш // *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. Republica Moldova. 2017. № 3 (25). С. 5–10.

21. Барабаш О. О. Генезис явища правової поведінки людини / О. О. Барабаш // *Visegrad Journal on Human Rights. Bratislava*. 2017. № 1/2. С. 7–12.

22. Барабаш О. О. Факторы, влияющие на поведение человека / О. О. Барабаш // *Legea si Viata*. Republica Moldova. 2017. № 4/2 (304). С. 3–7.

23. Barabash O. O. Encouragement as a means of influencing law on human / O. O. Barabash // *International Journal of Scientific & Engineering Research, USA*. 2017. February. Vol. 8, issue 2. С. 1041–1046.

24. Барабаш О. О. Людина як системоутворююча теоретико-правова категорія / О. О. Барабаш // *Visegrad Journal on Human Rights. Bratislava*. – 2017. № 3. С. 13–19.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

25. Барабаш О. О. Удосконалення сфери законодавчої регламентації правових заохочень у трудовому праві / О. О. Барабаш // *Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення : матер. І Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 25–26 квіт. 2013 р.). К. : Ніка-Центр, 2013. С. 93–97.

26. Барабаш О. О. Застосування позитивної санкції як специфічного виду правового заохочення / О. О. Барабаш // *Право та психологія : матер. І Міжнар. конф. молодих вчених LPS-2013* (м. Львів, 21–23 листоп. 2013 р.). Львів : НУ «Львівська політехніка», 2013. С. 34–35.

27. Барабаш О. О. Деякі аспекти історії становлення інституту заохочення у праві / О. О. Барабаш // *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи : матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпропетровськ, 7–8 берез. 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 6–9.

28. Барабаш О. О. До питання про поняття «принципи права» / О. О. Барабаш // *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави : III Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 21 трав. 2014 р.). Львів : НУ «Львівська політехніка», 2014. С. 115–116.

29. Барабаш О. О. Принцип рівності: сучасні розуміння / О. О. Барабаш // *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку : матер. II заоч. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 16 квіт. 2015 р.). Львів, 2015. С. 35–37.

30. Барабаш О. О. Правопорушення як один із видів правової поведінки людини / О. О. Барабаш // *Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy : матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (Sladkovicovo, Slovenska respublika, 28–29 oktobra 2016 r.). Sladkovicovo, 2016. С. 14–17.

31. Барабаш О. О. Загальна характеристика інтернет-правовідносин / О. О. Барабаш // *IT-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні : матер. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 18 листоп. 2016 р.). Львів, 2016. С. 23–29.

32. Барабаш О. О. Загальна характеристика принципу реальності прав, свобод, обов'язків та законних інтересів людини і громадянина / О. О. Барабаш // *Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції : матер. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 8–9 лют. 2016 р.). Львів : НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 11–12.

33. Барабаш О. О. Поняття мотивації поведінки людини / О. О. Барабаш // *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини : матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 23–24 груд. 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 8–10.

34. Барабаш О. О. Формування сучасного глобального правового світогляду юриста / О. О. Барабаш // *Scientific and pedagogical internship «Innovative Educational Technologies : European Union Experience and ITS Implementation to the Training of Lawyers* (Sladkovicovo, Slovak Respublik, 26–28 December 2016 r.). Sladkovicovo, 2016. С. 15–18.

35. Барабаш О. О. До питання про перелік прав четвертого покоління / О. О. Барабаш // *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку : матер. III заоч. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 11 квіт. 2016 р.). Львів, 2016. С. 47–51.

36. Барабаш О. О. Поведінка людини та її вплив на євроінтеграційні процеси України / О. О. Барабаш // *Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції : матер. Міжнар. конф.* (м. Львів, 28 лют. 2017 р.). Львів, 2017. С. 33–37.

37. Барабаш О. О. Підстави класифікації та види правомірної поведінки / О. О. Барабаш // *Актуальні питання та проблеми правового регулювання*

суспільних відносин : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 3–4 берез. 2017 р.). Дніпро, 2017. С. 6–9.

38. Барабаш О. О Історія розвитку уявлень щодо явища «правова поведінка» / О. О. Барабаш // *Inovacia pravne veda v procese europskej integracie : Medzinarodna vedecko-prakticka konferencia* (Sladkovicovo, Slovenska republika, 10–11 marca 2017 r.). Sladkovicovo, 2017. С. 10–13.

АНОТАЦІЯ

Барабаш О. О. Юридично значуща поведінка: загальнотеоретична характеристика. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (081 – Право). – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2018.

У дисертації проведено комплексне теоретико-правове дослідження комплексу загальнотеоретичних питань щодо характеристики сучасної суті, поняття й ознак юридично значущої поведінки, визначення в контексті транзитивності її місця в системі соціальної життєдіяльності людини через виявлення темпорально-просторових особливостей, а також, співвідношення правомірної і неправомірної поведінки, дії та бездіяльності.

Обґрунтовано, що багатозначність поняття «поведінка» в суспільних науках великою мірою позначилась на тлумаченні юридично значущої поведінки у правових ученнях, адже право – один з найважливіших інструментів управління поведінкою особи.

Зазначено, що поведінка людини – це вияв цілеспрямованої активності соціального суб'єкта, спрямований на практичну взаємодію з навколишнім середовищем задля самореалізації та підтримання свого існування.

Визначено сучасну концепцію цілісного підходу до трактування юридично значущої поведінки людини (особи) в нових стрімко змінених умовах перебудови світових і вітчизняних політичних, воєнних, економічних, соціальних змін з метою уточнення, доповнення соціально значущої (позитивної чи негативної), свідомо-вольової поведінки (окремих індивідів, колективів або груп людей), яка виражена у формі конкретних фізичних дій або бездіяльності, має бути врегульована (передбачена) сучасними нормами права, підконтрольна державі та має спричиняти ефективні юридичні наслідки.

Запропоновано авторське тлумачення юридично значущої соціальної поведінки, як дії або бездіяльності, врегульованих нормами права (позитивна або негативна), що може мати юридичну кваліфікацію поведінки людини (особи) як амбівалентної тілесно – душевно – духовної істоти, яка наділена інтелектуальними та вольовими якостями, що регламентується регулятивними нормами, рішеннями

суб'єктів правозастосування (судами), а в окремих випадках – охоронними та заохочувальними нормами у площині верховенства права.

Акцентовано, що поведінка набуває юридичної значущості у тому разі, коли вона може бути оцінена з погляду вимог правових норм. При цьому норми права можуть впливати тільки на вольові дії особи, які підконтрольні свідомості людини. Якщо особа свідомо не контролює свої дії, припис норми не може бути нею реалізований. Норми права, своєю чергою, містять формально-обов'язкові критерії, на підставі яких можна дати юридичну оцінку відповідності або, навпаки, невідповідності поведінки нормі права. У першому випадку юридична значущість поведінки полягатиме у правомірності такої поведінки, у другому – у протиправності та можливості настання негативних юридичних наслідків. Юридично значущою також може бути така поведінка, яка формально не суперечить, проте і може не відповідати нормі права. Така поведінка є, зокрема, наслідком зловживання правом.

При визначенні видів юридично значущої поведінки мають значення не лише норми права, які її регламентують, але й рішення суб'єктів правозастосування, насамперед – судів. В умовах відсутності усталеної судової практики, можливі парадоксальні ситуації, в яких ідентична юридично значуща поведінка щодо одних суб'єктів може вважатися правомірною, а щодо інших неправомірною.

У праві можна використовувати превентивні засоби впливу на негативну поведінку людини. До них можна віднести профілактику правопорушень як крайнього вияву негативної поведінки людини та профілактику окремих видів негативної поведінки людини. Виникнення концепції про профілактику соціально негативної поведінки – історично неминучий процес, що відображає діалектику суспільних відносин. Вивчення й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень та аморальним проявам, визначаються потребами практики боротьби із цими соціальними відхиленнями.

На загальносоціальному рівні запобігання здійснюється в результаті поєднання правових, економічних, політичних, ідеологічних, організаційних та інших заходів, що не мають своїм спеціальним призначенням боротьбу зі злочинністю й запобігання злочинам. Цей вид попередження виступає як засіб, завдяки якому в суспільстві повинен знижуватися рівень злочинності.

Ключові слова: юридично значуща поведінка, правова поведінка, правомірна поведінка, неправомірна поведінка, девіантність, делінквентність, маргінальна поведінка, віктимність, конфлікт, дія і бездіяльність, стимули, заохочення, правопорядок, правосвідомість.

АННОТАЦІЯ

Барабаш А. А. Юридически значимое поведение: общетеоретическая характеристика. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений (081 Право). – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2018.

В диссертации проведено комплексное теоретико-правовое исследование комплекса общетеоретических вопросов характеристики современной сути, понятие и признаки юридически значимого поведения, определение в контексте транзитивности ее места в системе социальной жизнедеятельности человека через выявление темпорально-пространственных особенностей, а также соотношение правомерного и неправомерного поведения, действия и бездействия.

Многозначность понятия «поведение» в общественных науках во многом сказалась на толковании юридически значимого поведения в правовых учениях, ведь право – один из важнейших инструментов управления поведением человека.

Поведение человека – это проявление целенаправленной активности социального субъекта, направленный на практическое взаимодействие с окружающей средой для самореализации и поддержания своего существования.

Определены современную концепцию целостного подхода к трактовке юридически значимого поведения человека (лица) в новых быстро изменившихся условиях перестройки мировых и отечественных политических, военных, экономических, социальных изменений с целью уточнения, дополнения социально значимой (положительной или отрицательной), сознательно-волевого поведения (отдельных индивидов, коллективов или групп людей), выраженная в форме конкретных физических действий или бездействия.

Предложено авторское толкование юридически значимого социального поведения, как действия или бездействия, урегулированных нормами права (положительная или отрицательная), что может иметь юридическую квалификацию поведения человека (лица) как амбивалентной телесно – душевно – духовного существа, которое наделено интеллектуальными и волевыми качествами, регламентируется регулятивными нормами, решениями субъектов правоприменения (судами), а в отдельных случаях – охранительными и поощрительными нормами в плоскости верховенства права.

Поведение приобретает юридическую значимость в том случае, когда она может быть оценена с точки зрения требований правовых норм. При этом нормы права могут влиять только на волевые действия лица, подконтрольные сознания человека. Если лицо сознательно не контролирует свои действия, предписание нормы не может быть ею реализован. Нормы права, в свою очередь, содержат формально-обязательные критерии, на основании которых можно дать юридическую оценку соответствия или, наоборот, несоответствия поведения норме права. В первом случае юридическая значимость поведения заключаться в правомерности такого поведения, во втором – в противоправности и возможности наступления негативных юридических последствий. Юридически значимым также может быть такое поведение, которое формально не противоречит, однако и

может не соответствовать норме права. Такое поведение, в частности, следствием злоупотребления правом.

При определении видов юридически значимого поведения имеют значение не только нормы права, ее регламентирующие, но и решения субъектов правоприменения, прежде всего – судов.

В условиях отсутствия устоявшейся судебной практики, возможны парадоксальные ситуации, в которых идентична юридически значимое поведение в отношении одних субъектов может считаться правомерным, а по другим неправомерным.

В праве можно использовать превентивные средства воздействия на негативное поведение человека. К ним можно отнести профилактику правонарушений как крайнего проявления негативного поведения человека и профилактику отдельных видов негативного поведения человека.

Возникновение концепции о профилактике социально негативного поведения – исторически неизбежный процесс, отражающий диалектику общественных отношений. Изучение и устранение причин и условий, способствующих совершению правонарушений и аморальным проявлениям, определяются потребностями практики борьбы с этими социальными отклонениями.

На общесоциальном уровне предотвращения осуществляется в результате сочетания правовых, экономических, политических, идеологических, организационных и других мероприятий, не имеющих своим специальным назначением борьбу с преступностью и предупреждения преступлений. Этот вид предупреждения выступает как средство, благодаря которому в обществе должен снижаться уровень преступности.

Ключевые слова: юридически значимое поведение, правовое поведение, правомерное поведение, неправомерное поведение, девиантность, делинквентность, маргинальное поведение, виктимность, конфликт, действие и бездействие, стимулы, поощрения, правопорядок, правосознание.

SUMMARY

Barabash O. O. Legally meaningful behaviour: general theoretical characteristics. – On the right of the manuscript.

The thesis for a Scientific Degree of Doctor of Sciences (in Law) on the speciality 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Sciences (081 – Law). – Lviv Polytechnic National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2018.

The dissertation deals with the comprehensive theoretical and legal research of the complex of general theoretical issues concerning the characteristics of the modern essence, concept and features of legally meaningful behaviour. In the context of the transitivity, the determination of its place in the system of the social life of man through

finding temporal and spatial features, as well as the correlation of a legitimate and unlawful behaviour, action and inaction are carried out.

The multiformity of the concept of "behaviour" in the social sciences largely reflected on the interpretation of legally meaningful behaviour in the legal doctrines, because law is one of the most important management tools of human behaviour.

Human behaviour is a manifestation of purposeful activity of the social subject, aimed at practical interaction with the environment for the sake of self-actualization and maintenance of the existence.

The author defines the modern conception of a holistic approach to the interpretation of legally meaningful behaviour of man (person) in the new rapidly altered conditions of the restructuring of the world and domestic political, military, economic, and social changes in order to clarify, supplement socially relevant (positive or negative), consciously volitional behaviour (of specific individuals, groups, or groups of people), which is expressed in the form of specific physical actions or inactions and it should be regulated by (provided with) the modern norms of law, be under the control of the State and cause effective legal consequences.

The author also proposes the interpretation of legally meaningful social behaviour as an action, or inaction, regulated by the norms of law (positive or negative) that may have legal qualification of behaviour of man (person) as ambivalent bodily – mental – spiritual being that is endowed with intelligent and volitional qualities, and it is governed by the regulatory standards, decisions of the enforcement subjects (by courts), and in some cases – the protective and promotional standards in the rule of law.

Behaviour has a legal significance, when it can be assessed in terms of the requirements of the legal norms. The norms of law can influence only volitional actions of a person, which are under the control of the human consciousness. If a person does not consciously control his/her actions, he or she cannot realize legal provisions. The norms of law, in turn, contain formal and mandatory criteria, based on which you can give a legal assessment of the conformity or nonconformity of the behaviour to the norm of law. In the first case, the legal significance of the behaviour consists in the legitimacy of such behavior; in the second case, the legal significance of the behaviour consists in the illegality and possibility of attachment of negative legal consequences. Legally meaningful behaviour does not formally contradict the norm of law; however, it may not correspond to the norm of law. This behaviour is a consequence of the abuse of law.

When determining the types of legally meaningful behaviour, the value has not only the norms of law, which regulate it, but also the decisions of the subjects of law, primarily the courts.

In the conditions of absence of established court practice, there are possible paradoxical situations, in which identical legally significant behaviour of some subjects may be considered legitimate, but in the other cases – unlawful.

In law, you can use preventive measures of influence on a negative behaviour. They include prevention of delinquency as an extreme manifestation of negative human behaviour and the prevention of certain types of human behaviour.

The emergence of the conception of prevention of the socially negative behaviour is historically inevitable process that reflects the dialectics of social relations. Study and elimination of the causes and conditions that contribute to crimes commission and immoral manifestations, are determined by the needs of practice dealing with these social deviations.

At the general social level, prevention is carried out as a result of a combination of legal, economic, political, ideological, organizational and other measures that do not have their own special purpose of the fight against crime and prevention of crimes. This type of prevention is considered as a means, thanks to which the society must reduce the level of crime.

Key words: legally meaningful behaviour, legal behaviour, legitimate behaviour, unlawful behaviour, deviation, delinquency, marginal behaviour, victimization, conflict, action and inaction, incentives, encouragement, legal order, legal consciousness.

Підписано до друку 31.07. 2018 р. Формат 60х90 1/16.

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Ум. друк. арк. 1,9.

Наклад 100 екз. Зам. № 71

Віддруковано у видавничому центрі «Знання» України.

03680, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 57/3

ДК № 217 від 11.10. 2000 р.